

IX.

19. aprila

Nocoj sem šla na ulico, da završim svojo usodo. Toda kako prečudna je moja metamorfoza! Popolnoma sem pozabila svoje prvotne navade. Že sama misel, da bi se povrnila k njim, me bega in plahost mi zapre sapo v trenutku, ko hočem izpregovoriti.

Neznanec, ki sem si ga drznila ogovoriti, me je nedvomno smatral za kako beračico, zakaj vrgel mi je kakih petdeset vinarjev in me ni pozval, naj grem ž njim. Morda nimam prave obleke ... Morda tudi nimam pravega glasu.

X.

5. majnika

Bliža se konec, konec moje revne usode. Dobro vem to, dasi se ne upam pisati, predobro vem, zakaj se preselim 13. maja, kakor je prerokoval Balzac, iz življenja v smrt, zauživši črno krogeljico ...

Črno krogeljico z javaneškim zdravilom ... Kje najti to črno krogeljico, ki hrani v sebi večnost? Hodim iz prodajalne v prodajalno, k lekarnarjem, k rastlinoznancem ... Ponujajo mi razne strupe, samo tega ne ... (O Bog! to grozno življenje! In kako sladka bi mi bila smrt!) ... Hočem javaneški strup, javaneški strup v črni krogljici ... Balzac tako velevala.

(Tu konča rokopis. Sledi še 41 praznih strani.)

Dr. Fr. Ilešič:

Benjamin Franklin v naši književnosti.

Benjamin Franklin (1706—1790) je pri nas v širših krogih večinoma znan le kot iznajditelj strelovoda. Manj je že takih, ki poznajo njegovo državniško delovanje, a redkokje se kaj čuje o njegovem vzgojiteljskem delu. In vendar je bil Franklin pravi vzgojitelj svojega severoameriškega naroda.

Koliko je Franklinovo narodno-vzgojno literarno delo seglo do naših mej, to je predmet sledeče razprave.

I.

Najprej se nam je pomuditi pri Valentinu Vodniku in njegovi „Veliki pratiki“, ki je izhajala od l. 1795—1797. Vemo pač, da je Vodnika na potrebo take poljudno-poučne publikacije opozajal

baron Žiga Zois; a s tem dejstvom nismo kulturnega ozadja „Pratike“ bolj pojasnili, le drugo osebo smo postavili v središče vprašanja. Važnejše je za nas, da je Zois Vodniku, ko mu je dajal pobudo za „Pratiko“, poslal svoje „stare žepne eksemplarje koledarjev“. Vodnik je imel torej pri svojem delu razne tuje vzorce pred seboj ter je njegova „Pratika“ le eden izmed pojavov poljudno-vzgojnega dela, v čigar službo je jožefinsko prosvetiteljstvo postavilo tudi koledar.

Za Marije Terezije je izšlo več odredob proti „mit albernen und unflätigen Dingen angefüllten Kalendern“, kjer so bile čudne zgodbe o solnčnih ali luninih mrkih, neslani tolmači o puščanju na žili, o purgiranju in razno praznoverje. Prodaja takih domačih ali inozemskih izdelkov se je v avstrijskih dednih deželah prepovedala. Ukazalo se je, naj se gleda na to, da se sestavijo boljše knjige te vrste, kjer bi ne bilo onih abotnosti, pač pa „Sachen zum nützlichen Unterricht des Volkes“.¹

Zdi se, da se je v naših deželah s tem uvedlo učilo, ki ga je prvi z uspehom rabil vzgojitelj Amerike Benjamin Franklin.

Ta je od 1732—1757 izdajal „Koledar (Almanah) ubogega Riharda“, ki mu je bil pravi naslov: „Richard Saunders“, in sicer v nakladah po deset tisoč izvodov. „Da ich bald bemerkte, daß er allgemein gelesen wurde“, pravi Franklin sam, „und daß kaum ein Ort in der Nachbarschaft ohne diesen Kalender war, so betrachtete ich ihn als das geeignete Mittel zur Verbreitung von Belehrung und Bildung unter dem Volke, welches kaum andere Bücher kauft. Ich füllte deshalb den zwischen den merkwürdigen Kalendertagen offen bleibenden Raum mit Sentenzen und Sprichwörtern aus, um dem Volke besonders Fleiß und Sparsamkeit einzupflanzen, welche allein Wohlstand zu schaffen und die Ausübung der Tugend zu sichern vermögen . . .“²

„Ubogi Rihard“ je svojo moralo kril najrajši s humorjem in šaljivostjo, a povsod je bilo čutiti njegov glavni nauk, da Bog pomaga le tistim, ki si sami pomagajo.

¹ O tem glej *Österreichischer Schulbote* 1857, str. 26 po „Kais. königl. Theresianisches Gesetzbuch . . .“ (Wien, 3. Aufl. 1789.) — Kako važno prosvetno vlogo so igrali koledarji in almanahi pri prvih pojavih srbskega preporoda, o tem gl. na pr. dela P. A. Zabolotskega: „Očerki rusckago vlijanja v slavjanskih literaturah novogo vremeni“. I, 1. Varšava, 1908, str. 90 in sled.

² Auerbach Fr., Benjamin Franklin, sein Leben, von ihm selbst beschrieben. 1879, str. 29. (V Binzerjevi izdaji: I, str. 105.)

Razne pregovore iz vseh 25 letnikov „Ubogega Riharda“ je Franklin zbral v enoto ter jo kot ogovor modrega moža Abrahama priobčil v uvodu koledarja iz l. 1757 („Pot k bogastvu“).¹

Ta spis nas stavi v sledeči položaj: Ljudje so na sejmu tožili, da so slabi časi, da je plačevati mnogo davkov. Stari Abraham je temu sicer pritrnil, a dodal, da si sami nalagamo še hujše davke; lenoba na pr. nam dvakrat toliko jemlje kakor gosposka, potratnost nam jemlje trikrat več, a neumnost štirikrat več. Zato si pa tudi sami lahko pomagamo iz težav; saj kakor pravi ubogi Rihard v svojem koledarju za l. 1733, „Gospod Bog pomaga tem, kateri si pomagajo sami . . . Kaj to pomaga, boljših časov želeti in upati! Bodimo sami drugačni in časi se bodo tudi izpremenili . . . Kdor ne ume tako hraniti kakor zaslužiti, ne zapusti ničesar, najsi se tudi do smrti zmuči. Kakor dobljeno, tako izgubljeno, moremo reči o mnogem lepem tolarčku od te dobe, odkar so naše žene radi kave pozabile na šivanje in tkanje in mi možje radi vinca in punča na motiko in kladivo . . . Mislite li, da skodelica kave, steklenička vina, kaka tančica, finejša obleka, včasi kaka voznja na sprehod ne pomeni mnogo? . . . Trgovsko blago in nakit! . . . Kupi, česar ne potrebuješ in brzo boš prodal, brez česar ni mogoče živeti . . . Poznam ljudi, ki se za lepo cunjo radi postijo . . . Škrlat, žida, žamet ugašajo ogenj v kuhinji . . . Takemu tiranstvu razvad se sami podrobujete!“

„Nemalo sem se radoval,“ pravi Franklin na koncu tega spisa, „nad tem možem Abrahamom, ki je tako dobro uporabil, kar sem učil 25 let v svojih koledarjih“. Da bi sam dal dober zgled, kako da ni treba kupovati nepotrebnih stvari, ni kupil na onem sejmu suknje, kakor je nameraval, ampak je obdržal še staro“.

Ves gori očitani govor Abrahamov je bistveno sestavljen iz rekov „Ubogega Riharda“ oziroma Franklina samega. Spričo tega pa izjavlja Franklin, želeč se ogniti očitku ničemurnosti ali bahavosti, da ni „niti desetina one modrosti njegova lastnina, ampak da je skoro vse uspeh njegovega paberkovanja na polju zdravega človeškega razuma vseh narodov in časov.“

„Ta opis (Pot k bogastvu)“, poroča Franklin sam, „so vsepovsodi zelo odobraval, vsi časopisi severne Amerike so ga od-tiskovali, na Angleškem in Francoskem je izšel posebe . . . in ker je spis svaril pred nepotrebnimi inozemskimi rečmi, so mnogi mi-

¹ Spis je natisnjen v „Benjamin Franklins Leben und Schriften, bearbeitet von D. A. Binzer“, IV. str. 95 in sled.

slili, da je v Pennsilvaniji znatno pripomogel k nastanku one rastoče imovitosti, ki jo je bilo opazati več let po njega objavi“.

V češki jezik je ta Franklinov spis prevedel Jos. Jungmann.

Nemški prevod nahajam kakor češkega v čitankah, a tudi v posebnem izdanju: „Der Weg zum Wohlstande oder ein Wort zur rechten Zeit. Etwas für Jedermann“ (1811). Nemški prevajalec je hotel v težkih vojnih časih svojim rojakom dati „več ko dober svet“ ter jim je dal ta Franklinov ključ, pri tem pa je z ozirom na čas in krajevne razmere izpremenil nekatere manjše stvari.

Iz nemščine je v slovenščino Franklinov spis prevel znani učitelj slovenščine na graški univerzi, J. Primic ter je svoj prevod l. 1812. izdal v Gradcu pod naslovom: „Prava pot k dobriemu stanu, ali ena beseda ob pravim časi. Nekaj za vsakiga človeka. Na prvo iz Angleškega v Nemški, zdaj pak s pervolenjem Vikši Gosposke v Slovenski jezik prestavljena.“ Primic pravi v uvodu, da je spis poslovenil „iz ljubezni do Slovencev“, podaja Franklinov življenjepis ter ga končuje z besedami: „Lubeznivi, mladi Slovenec, al se niso per branju od življenja tega imenitnega ino slavniga moža v tvojem serci žele vžgale njemu enak postati?“

Že Franklinov izvornik je imel več rekov v verzih. Nemški prevajalec iz l. 1811 je njih število še pomnožil. Primic je te verze moralizujuče vsebine prevel prilično natanko; podomačil je na pr. verze: „Find'st du an Leckereien nur Geschmack, so bleibst dir nur der Bettelsack“ takole:

„Goste pojedine
strehe podero,
suknje raztrgajo,
po sveti poženo.“

S takimi nazornimi izrazi se je Primic približal stališču svojega preprostega naroda, kakor je to umel Vodnik. Značilno je, da je Primic na konec knjižice del Vodnikovo pesem „Dramilo“ pod naslovom: „Pesem na Slovence“, torej pesem, o katere koncu je Zois rekel, da je več vreden ko zlato.

Še en refleks Franklinovega „Ubogega Riharda“ naham v slovenski književnosti. Malavašič je v Bleiweisovih „Novicah“ 1843, št. 2 priobčil pesem: „Kako se pride iz vajšnic na slamo, poleg nemškiga“. Vsebina te pesmi je sledeča: Vsi se pritožujete, da ni denarja; a krivi ste si sami svojih nadlog, „in ne držite se prazne več vere, čase da hujše pošilja vam Bog“. Godrnjate čez davke in zakone.

„Marsikter' davek pa večji, ko ti, je,
ki ga vam grda lenoba požre;
marsikter dan se vam prazen razbije,
ki vam za delo in pridnost dan je ...“

Drugi tak vaš davek je lotrija, tretji baharija,

„k' za nepotrebne ga daste reči,
kupite, uživajte in sleparija
mošnje goljfiva vam polne suši.“

Nekdaj so nosili vsi trdno domače platno, zdaj pa imate „pajčvino“. Vaši predniki so jedli močnik ali žgance, pa x srajcali krompir, a vi pijete kavo. Mnogo ljudi se drži le starih navad in zato zaostajajo. Vsak fantiček že kadi in si pipico okuje s srebrom. Ne tožite torej, da so časi slabi: časi so stari, le vi bodite boljši. Delajte, bodite dobri ljudje in kristjani, hranite zaslužek!

Ni dvoma, da je temeljna misel in okvir pesmi posnetek Franklinovega „Ubogega Riharda“.

II.

Pred več leti sem — če se ne motim — v neki češki čitanki našel povest: „Piščalka“. To povest ima tudi Luka Svetec v „Vedežu“ (1850, str. 60) pod naslovom: „Piščalka. Povest. Po ruskem Karamzina. Podgorski“. ¹ Vsebina „Piščalke“ po L. Svetcu je ta-le: Kot otrok sem nekoč dobil možnjo denarja. Hitro sem si kupil piščalko ter doma na njo na vso moč piskal. Bratje in sestre so mi rekli, da bi si za oni denar lahko kaj kupil, kar bi bilo več vredno. Celo smejali so se mi, tako da sem bil žalosten. Sklenil sem, da si nikdar ne kupim ničesar nepotrebnega. Ko sem dorastel, sem spoznal, da mnogo ljudi predrago kupuje svoje „piščalke“, na pr. pridvorniki, ki častem žrtvujejo kreposti, nadalje taki, ki si zažele ploskanje ljudstva, pa zanemarijo gospodarstvo, ali skopuhi, ki skrbe le za polnitev možnje, ali slastniki, ki stavijo užitek telesa nad dušo, ali zapravljevci, ki svoj dom uničijo z drago obleko, z dragimi jedmi in kočijami. Skratka: nebroj trpljenja izhaja odtod, ker ljudje ne poznajo cene reči in jih predrago plačujejo.

Prvotno pa „Piščalka“ ni niti Svetčeva niti Karamzinova, ampak Franklinova: „Die Pfeife. Eine wahre Geschichte. An seinen Neffen“, iz l. 1779. ²

¹ Bleiweis je Svetčevo „Piščalko“ sprejel v „Berilo“ II. (1852, str. 69).

² V Binzerjevem izdanju (Kiel, 1829) IV, str. 137.

Svetčeva povest se le v neznatnostih razločuje od Franklinovega izvirnika. Najvažnejša razlika je ta, da je pri Svetcu ena vrsta „piščalkarjev“ izpuščena, namreč ona, ki jo ima Franklin nazadnje: „Wenn ich ein schönes, sanftes Mädchen an einem böartigen Drachen vom Mann verheiratet sehe, so sage ich: Jammer und Schade, daß sie soviel für eine Pfeife gegeben hat.“

„Predrago piščalo“ imajo tudi Slomškove „Drobtinice“ 1852 (str. 198). Dečku so dali „boter srebrno petico za rešitvo ali vezilo k godovnu“. Piščalko je kupil na sejmu. Ljudje se mu smejejo. Znatno so „Drobtinice“ izpremenile število in red „piščalkarjev“: „Mnogokdo si je gosposko obleko omislil, prisekan škric in zavihan klobuk, prstan na roki, smotko v zobeh in leta 1848. tudi sablo po strani, da je za njim ropotala. Oh, sem dejal, ti norska glava, si predrago piščal kupil. — Videl sem drugega, kako je drhali ljudstva govoril, delal sladke obljube ter preprostim ljudem obetal zlate čase, naj bi ga za poslanca ali pa srenjskega poglavarja izvolili. Pač predraga piščal, sem mislil; in taka je bila. Danes so ga na rokah nosili, v kratkih dneh so mu pa okna potrupali. — Poznam mladencev veliko, katerih eni so se dali ženstvu oslepiti, drugi so se v igro, tretji v vino izgubili, zapravili denar, poštenje, zdravje in tudi življenje, časno in večno nesrečni. — Oh, sem dejal, so pač predrago piščal plačali . . .“

Odkod je Slomšek črpal, ne morem reči. Zanimivo pa je, kako so „Drobtinice“ Franklinovo „Piščalko“ modernizirale, to je, jo uporabile za presojo istobnih dogodkov. Duh, ki ga kaže ta preuredba, je duh Slomškov, ki je obsojal „demokrate“ l. 1848.¹

Da je „Piščalka“ prvotna Franklinova povest, o tem ni dvoma. A prav zato pa je treba naglasiti, da Luka Svetec svojo „Piščalko“ izrecno označuje kot povest „po ruskem Karamzina“. Po takem bi povest preko ruščine prišla v Svetčevo pero.

Sama na sebi se ta trditev prav dobro ujema z glasom, ki si ga je bil pridobil Karamzin (1766—1826) v neruski Evropi zlasti s svojo zgodovino. Karamzin pa je bil tudi beletrist ter so se njegovi pesniški in prozajični beletristični spisi prevajali tudi v druge jezike.

¹ Uredil je ta letnik „Drobtinic“ Jos. Rozman, Slomškov kanonik v Št. Andreju na Koroškem, a „Piščalka“ je brezdvomno Slomškov prispevek. Kot takega ga je sprejel tudi M. Lendovšek v Slomškove „Zbrane spise“ (II. str. 47.) — V Schreinerjevi „Čitanki za obče ljudske šole“ IV. del (1909) str. 33 je tudi „Piščalka“; podpisan je A. M. Slomšek, a tekst sega samo do naštevanja poedinih vrst piščalkarjev, a tekst je faktično stilistično modernizirani tekst Svetčev. Kako je pod to berilo prišlo Slomškovo ime, ne vem.

Spričo tega bi bilo le naravno, če bi Karamzina prevajal tudi Slovenec. Hotel sem Svetčevo „Piščalko“ primerjati s Karamzinom; žal, da jo v njegovih zbranih spisih zaman iščem.¹ Da jo je res nekje podal, vidim iz Letopisa Matice Srpske (1832, IV. del. str. 82), kjer je priobčena „Karamzina Frulica (Svistok)“; iz ruščine jo je prevel A. Arnovljev. Srbski prevod se s Svetcem ujema malone doslovno, le v par izrazih je razlika. G. Luka Svetec sicer dandanes izrecno zatrjuje, da Karamzina nikdar ni imel v rokah, ter pravi: „Če sem kaj pisal, kar se tiče njegovih del, sem moral odkod drugod posneti, kar mi pa ni znano“. 65 let, odkar je Svetec priobčil „Piščalko“, je za spomin prav dolga doba; mogoče je pa tudi, da res ni direktno rabil Karamzina, ampak srbski Letopis, ki so ga okoli 1830—1833 marljivo čitali tudi Slovenci v Gradcu. Treba bi bilo pogledati tudi Gajevo „Danico“, ki je včasih posredovala med daljnjim vzhodom in nami.

Gotovo bi se dalo še več Franklinovih povesti zaslediti, pa že navedene drobtinice kažejo, da je Franklinov duh segel tudi do nas. Iz življenja slavonskega prosvetljenca Adama Filipovića (1792—1871) je znano, da mu je v političnem demokratizmu vzor bila severna Amerika.²

¹ Prim. „Sočinenija“ v izdanju Aleks. Smirdina iz l. 1848. — Njegovih „Listov za deco“ ali „Spisov za mladež“ (Moskva, 1785—1789), ki pomenijo začetek njegovega literarnega delovanja, nisem mogel dobiti do rok, enako tudi ne lista „Aglaja“. Karamzin se je bavil s Franklinom; citira ga v članku „Zapiski starago moskovskago žitelja“. Sočinenija (1848) III, str. 332.

² Vladoje Dukat, Rad Jugoslov. akademije, knj. 203, str. 5.

J. R. Glaser:

Ljubezen.

Morda je trpka včasih moja ljubezen,
a ne boj se, draga: trpko je zdravje,
rezko-trpko, ker je opojno in močno.
In kot brina, dolgo zoreča v solncu,
je ljubezen moja močna in zdrava
in opojnost v soku zori ji žgočem.

